

Autoriteitscrisis op school?

Geef de leraar een podium

Vroeger was het simpel en duidelijk: een leraar gaf les en leerlingen kregen les. Leerlingen wisten hoe ze zich moesten gedragen, wat er van hen verwacht werd en wat niet. Er waren duidelijke, meestal ongeschreven afspraken en regels waaraan men zich hield. Vroeger was lang niet alles beter, maar één ding wel: in de klas had de leraar de leiding.

In een interview in Trouw van 29 januari 2010 stelt de voorzitter van de v.o.-raad, Sjoerd Slagter, dat die autoriteit van de leraar niet meer zo vanzelfsprekend is. Hij spreekt zelfs van een 'gezagscrisis': de leraar moet zijn gezag permanent legitimeren en onderhandelen met leerlingen.

Het primaat van de leerling is inderdaad een steeds groter probleem. Leerlingen die de leraar de les lezen in plaats van andersom. De praktijk leert dat veel docenten hun zelfvertrouwen kwijt zijn en nu moeten vechten om enig gezag in de klas. Terwijl gezag van de leraar toch vanzelfsprekend zou moeten zijn. Zonder krachtige leiding is goed onderwijs immers onmogelijk.

Vastleggen van duidelijke basisregels is essentieel

Het hoeft geen betoog dat jongeren zich fundamenteel anders gedragen dan vroeger. Misschien iets lastiger maar zeker vrijer, zelfbewuster, individualistisch en kritischer. En ze zijn niet bang hun positie in de klas te claimen, de verhouding met de leraar collectief op scherp te zetten en de grens op te zoeken. Onder andere die van omgangsvormen en autoriteit. Maar daar ligt het probleem niet.

Het probleem ligt voor een deel bij schoolleidingen die het fundament en één van de basisvoorwaarden voor goed onderwijs, heldere gezagsverhoudingen en omgangsvormen tussen leraar en leerling, nauwelijks meer hard durven te formuleren. Laat staan te communiceren of te benadrukken. Als de gezagsverhoudingen en omgangsvormen tussen leraar en leerling niet vastliggen, brokkelt het podium dat de leraar ooit had langzaam verder af en staat zijn autoriteit ten opzichte van leerling en ouders op de tocht. Ook de laatsten stellen het zelfvertrouwen van docenten soms uitgesproken op de proef.

Uit onderzoek blijkt dat in 2008 maar liefst een kwart van de leraren in het basisonderwijs te maken had met agressie van ouders. Van schreeuwen en uitschelden tot en met puur fysiek geweld. Agressie die overigens in alle lagen van de bevolking voorkomt. Zonder enig verband met een specifieke sociale klasse of schoollocatie. Een citaat van een hoogleraar pedagogiek*) benadrukt dit: “Je moet eens weten wat ouders in het Gooi allemaal tegen leerkrachten zeggen. Ook hoogopgeleide mensen met een assertieve levensstijl hebben een houding van ‘wie denk jij wel dat je bent met je pabo, durf jij mij te vertellen wat goed is voor mijn kind’. De voorbeelden van ouders die na een tegenvallende Cito-uitslag op hoge poten de leerkracht even flink de oren komen wassen, zijn tegenwoordig legio.

Waar het vroeger regels waren, die ongeschreven op elke school gehanteerd werden, leggen veel scholen omgangsvormen nu vast in lege formules zoals “wij respecteren elkaar”. Goedbedoeld natuurlijk, maar sociaal gewenste statements van dit type geven leerlingen alle ruimte om te onderhandelen over de gezagsverhoudingen en zijn een vrijbrief voor ongewenste omgangsvormen in de klas. Verder moet iedere individuele leraar daardoor zelf maar per klas bepalen en onderhandelen over waar de grenzen liggen van de omgangsvormen en de leiding. Dat is natuurlijk een onwerkbaar situatie. Een ober die aan elke gast steeds opnieuw zou moeten uitleggen hoe men zich in een restaurant gedraagt, komt niet toe aan zijn werk en kan wachten op een burn out.

De school bepaalt

Ouderparticipatie helpt. Maar er zijn grenzen aan. Het is niet de taak van de ouders te bepalen welke gewoontes en manieren er op de school gelden. Hoe het er in de klas toegaat is aan de leiding van de school en aan het lerarenteam. Die bepalen het gezag en de omgangsvormen als basisvoorwaarde en moeten zorgen voor een veilig podium, waarop de leraar zijn werk kan doen. Zonder dat deze daarover in elke groep opnieuw hoeft te onderhandelen. De leraar moet door de schoolleiding gedekt worden met de gemeenschappelijke waarden die per definitie bij de school horen. Dan weten leerlingen en niet in de laatste plaats ouders weer waar zij met deze school aan toe zijn, wat zij kunnen verwachten. Wat wel kan en wat niet kan.

Zeker voor jonge onervaren leraren is het essentieel dat de fundamenten van de school duidelijk vastliggen. Beginnende docenten hebben tijdens hun opleiding veel geleerd over hun vak en weten alles over de leerling als uniek individu, maar het ontbreekt vaak aan specifieke deskundigheid als het gaat om het leidinggeven aan een groep jongeren en het onderhouden van de contacten met hun ouders. Het zegt veel over gemis aan autoriteit en ervaring als assertieve en hoogopgeleide ouders worden getypeerd als ‘de politicus’, ‘de kwelgeest’ of ‘de superouder’. Oudere leraren hebben die ervaring met groepen en ouders wel en vaak ook het gezag dat bij hun staat van dienst past.

Schooldirecties moeten daarom, naast het vastleggen van duidelijke regels, ervoor zorgen dat de deskundigheid van oudere docenten wordt overgedragen. Wanneer daarvoor meer tijd en ruimte wordt vrijgemaakt ontstaat een team dat op één lijn werkt, en zelfvertrouwen en motivatie uitstraalt. Het autoriteitsprobleem waar de leraar van nu mee te maken heeft kan daarmee deels worden opgelost.

Scholen en leraren zouden zich moeten richten op het herijken en bewust aangaan van een gezonde pedagogische relatie tussen leraar en leerlingen. Daarbij zijn niet leerplannen en didactische uitgangspunten bepalend, maar de richtlijn voor

sociale vaardigheden en omgangsvormen. Leerprestaties, de output van een school, staan of vallen met de pedagogische relatie en met het leiderschap van de leraar. Dat geldt zowel voor de prestaties als voor het plezier in leren.

De dagelijkse praktijk: maak altijd een goede start

De optimale relatie tussen docent en klas in de dagelijkse praktijk moet gebaseerd zijn op 'invloed' en 'nabijheid'. Uit onderzoek**) blijkt dat de relatie van de docent met de klas vrijwel direct bij de eerste kennismaking gevormd wordt en vervolgens grotendeels vastligt. Heeft een docent eenmaal een slechte start gemaakt dan kan hij de relatie zelfs nauwelijks meer ten goede keren. Vooral in klassen die het schooljaar beginnen met een docent die weinig invloed heeft op wat er in de klas gebeurt, is er een grote afstand tussen klas en docent - een relatief lage 'nabijheid' - en neemt de kwaliteit van de relatie daardoor verder af. Het is daarom raadzaam om vanaf het allereerste begin van een schooljaar een relatie met een klas op te bouwen die wordt gekenmerkt door een grote mate van 'invloed' en 'nabijheid'. Als die relatie goed is, betekent één enkele slechte les niet dat de rest van het schooljaar verloren is, maar is de relatie vaak na korte tijd weer hersteld.

Als de docent dichtbij de leerlingen staat en invloed krijgt op wat er in de klas gebeurt is hij in staat een goede relatie op te bouwen. De interesse en betrokkenheid bij leerlingen voor een schoolvak worden daarmee aanzienlijk groter. De leerprestaties nemen toe en per saldo dus de output en kwaliteitsperceptie van de school als geheel.

Aandacht voor onderwijsvernieuwing is permanent. Daarbij vallen termen als interactieve leeromgeving, differentiatie en activerende didactiek. Hoe zinvol ook -het is jammer dat de belangrijkste voorwaarde die aan de vernieuwingen voorafgaat, geheel ontbreekt.

Steun van de schoolleiding is onontbeerlijk

Uit twintig jaar ervaring in begeleiding en training van leraren blijkt dat scholen de problemen tussen klas en docent kunnen voorkomen of oplossen door duidelijk te zijn over een heel simpele basisvoorwaarde: in de klas berust het leiderschap bij de leraar. Niet bij de leerlingen of, in het ergste geval, de ouders. Leraren moeten hun autoriteit in de klas natuurlijk zelf waarmaken, maar kunnen dat niet zonder de expliciete steun van de schoolleiding. Die bepaalt de strikte regels omtrent zaken als te laat komen, eten en drinken in de klas en het gebruik van mobiele telefoons.

Dan hoeft de individuele leraar ze niet steeds uit te leggen: hij en zijn collega's handhaven de gemaakte afspraken en dat doen ze, als team, zonder uitzondering.

Een dergelijk podium voor de leraar blijkt niet altijd op iedere school aanwezig te zijn. Of daardoor aanwijsbaar problemen ontstaan zoals uitval van leraren is de vraag. Wellicht indirect. In ieder geval draagt gebrek aan gezag niet bij aan motiverend leraarschap.

Niet bij docenten die al langer meedraaien, niet bij jonge en aankomende leraren.

Het leraarschap is een buitengewoon zwaar beroep. Eén op de vier docenten in het voortgezet onderwijs wordt het slachtoffer van burn-out.***) Als een leraar met gezag in de klas meer ontspannen kan werken, is er al veel gewonnen.

Schooldirecties zouden, met alle begrip voor de complexiteit van het tegenwoordige onderwijs, veel meer aandacht moeten schenken aan één van de belangrijkste fundamenteën van een school: het leiderschap en de positie van de leraar in de klas.

Tenslotte is dat de spil waar het om draait.

- *) Micha de Winter
- ***) T. Mainhard, De ontwikkeling van de leraar-leerlingrelatie en de interpersoonlijke competentie van leraren. Proefschrift, Utrecht 2009
- ***)TNO-CBS nationale enquête arbeidsomstandigheden. Twintig beroepen met het hoogste burn-outpercentage: 1. Docenten voortgezet onderwijs (25%)